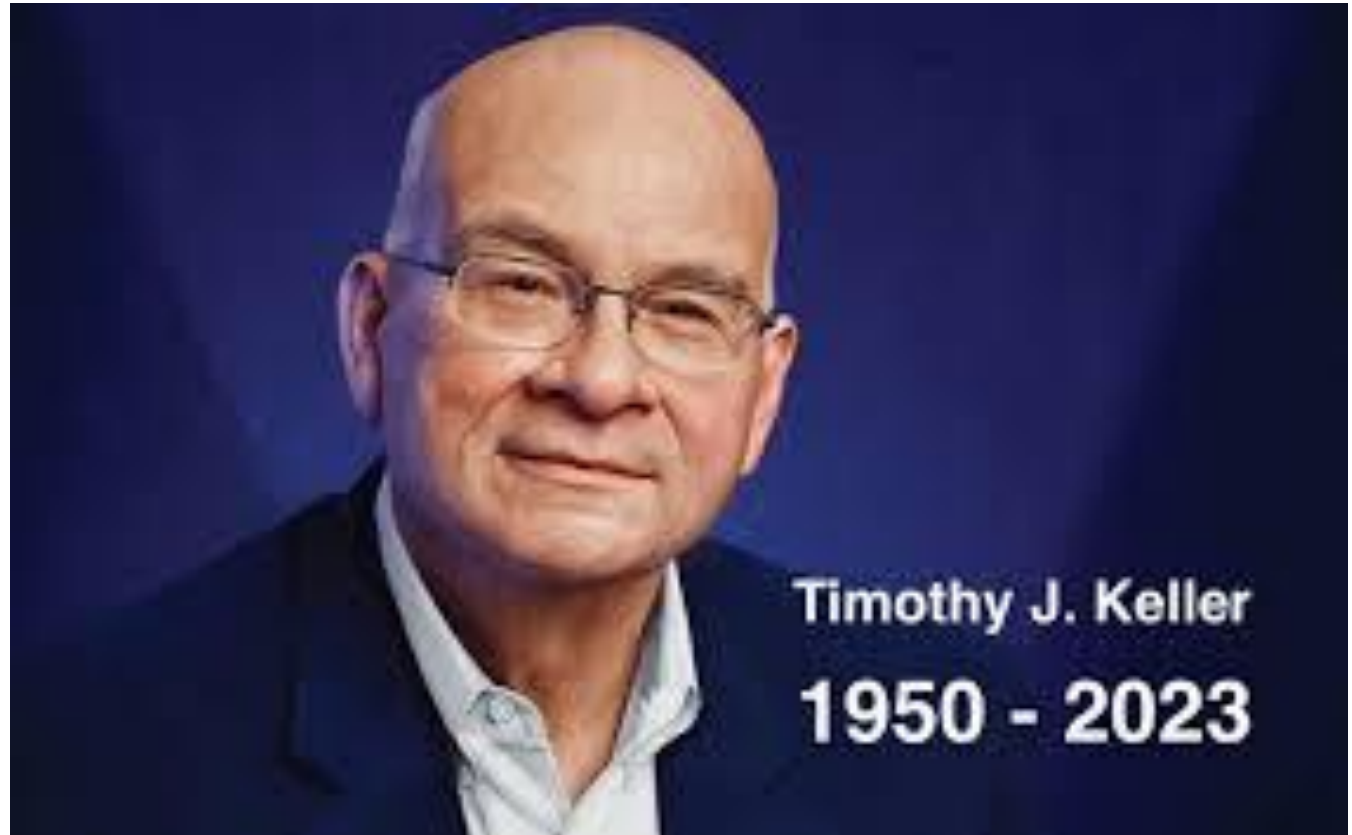

Leerhuis 19 september 2024

Tim Keller

AAN GODS
HAND DOOR
PIJN EN
LIJDEN

Timothy J. Keller
1950 - 2023

Tim Keller (1950 – 2023)

- Amerikaans theoloog, predikant, kerkplanter en schrijver.
- Oprichter en voorganger van de Redeemer Presbyterian Church in Manhattan, New York.
- Wereldwijd bekend om zijn vermogen om het christelijk geloof op een toegankelijke en relevante manier te communiceren in een seculiere cultuur.
- Mede-oprichter van Redeemer City to City (kerkplanting) en The Gospel Coalition (kerkvernieuwing).
- Schreef meer dan dertig boeken over geloof, cultuur en het leven.

Inleiding

Lijden is in ons bestaan onvermijdelijk en komt op grote schaal in allerlei vormen voor: geweld, misbruik, verkeersongelukken, kanker, natuurrampen. Iedereen wordt ermee geconfronteerd. Pijn en verdriet zijn de normaalste zaak van de wereld.

We proberen het misschien op afstand te houden. We willen graag denken dat het anderen overkomt, maar niet ons. Maar dan steek je de kop in het zand en neem je het leven niet serieus.

We hebben allemaal ondersteuning nodig om niet wanhopig te bezwijken. Keller geeft aan dat die ondersteuning van geestelijke aard moet zijn.

Voor veel mensen zijn beproeving en lijden een belangrijke reden om niet in God te geloven. Hoe kan een goede, rechtvaardige en liefhebbende God zoveel ellende, zoveel ontberingen, pijn en nood toelaten? Deze vraag wordt in de filosofie en theologie het ***theodiceeprobleem*** genoemd.

Er zijn ook veel mensen die God juist *vinden* in alle ellende. De tegenslagen drijven hen juist naar God toe. Of hun geloof wordt er juist sterker van.

In de bijbel is de realiteit van het lijden één van de belangrijkste thema's. Denk aan de zondeval in Genesis 3; de ellende van het volk Israel in Egypte; de schreeuwende nood in sommige Psalmen (bijv. Ps. 44: 24-25); het lijden van Job en de zinvragen van de Prediker; de klaagliederen van Jeremia.

En natuurlijk in het Nieuwe Testament het lijden en sterven van Jezus (de 'man van smarten'), de brief aan de Hebreëën en 1 Petrus.

Simone Weil schrijft dat lijden ervoor zorgt *dat het lijkt alsof God er niet is*. Daartegenover zegt David in Ps. 34 : 19 dat God misschien afwezig lijkt, maar dat is niet zo: *Wie vertwijfeld zijn is Hij nabij; hij redt wie alle moed verloren*.

Keller gebruikt het bijbelse beeld van een brandende oven om het probleem van het kwaad en het lijden te bespreken. Denk daarbij aan het vuur van een smidse, waarin ijzer wordt gesmeed. Of een smeltoven, waarin zilver of goud wordt gezuiverd.

De gedachte is dat lijden ook een positieve uitwerking kan hebben: als je het in geloof ondergaat en doorstaat kan er uiteindelijk iets goeds uit voortkomen. Je kunt er beter, sterker en zelfs blijer van worden...

Opzet van het boek in drie delen:

- Deel 1 (H1 – H4): Beschouwing over kwaad en lijden in verschillende culturen en godsdiensten en in de filosofie ('theoretische basis').
- Deel 2 (H5 – H10): Overzicht en uitleg over wat er in de bijbel wordt gezegd over het kwaad en het lijden (minder theoretisch: 'van de cultuur en de filosofie naar het persoonlijke').
- Deel 3 (H11- H16): Adviezen en ideeën over hoe je kunt wandelen met God in moeiten en pijn (meer pastoraal van toon: 'praktische uitwerking').

Vandaag bespreken we H1 en H2.

Hoofdstuk 1

Lijden in verschillende culturen

Socioloog Peter Berger zegt dat het voor mensen heel belangrijk is om te zien dat de *ervaring* van het lijden niet per sé zinloos hoeft te zijn. Daarom zou elke samenleving een stelsel opvattingen moeten aanbieden, die ons helpen om zin te verlenen aan het lijden.

Maar niet elke samenleving doet dat even goed. Onze eigen geseclariseerde samenleving is er, volgens Keller, helemaal niet goed in. De hedendaagse westerse maatschappij biedt geen enkele verklaring voor het lijden en vrijwel geen richtlijnen om ermee om te gaan.

Het gevolg is dat wij vandaag de dag veel eerder van ons stuk gebracht zijn door het lijden dan onze voorouders vroeger.

De westerse, seculiere opvatting is dat de zichtbare wereld om ons heen alles is wat er is. En levend in deze wereld heb je de vrijheid om zelf te kiezen wat je gelukkig maakt. Je bepaalt zelf je eigen levensweg.

Maar als je het zo bekijkt heeft lijden geen enkele betekenis. Het is een onderbreking van je levensverhaal – het kan er op geen enkele zinvolle manier deel van uitmaken.

Het gevolg is dat mensen met een seculier wereldbeeld stiekem hun toevlucht moeten nemen tot andere wereldbeschouwingen als ze met onafwendbaar lijden te maken krijgen dat ze niet kunnen verlichten.

Karma, Boeddhisme, het Griekse stoïcijnse gedachtengoed en ook een aantal christelijke denkbeelden komen dan ineens goed van pas, ook al passen die goed (meer) bij de westerse kijk op de wereld.

Keller maakt gebruik van een onderzoek van Richard Shweder over hoe verschillende niet-westerse culturen hun leden helpen om zin te geven aan kwaad en lijden. Shweder noemt vier verschillende manieren:

1. Allereerst de ***moralistische opvatting***:

Pijn en lijden worden veroorzaakt doordat mensen nalaten het goede te doen. Als je rekening houdt met de morele kaders en met god of de goden heb je een goed leven. Maar als je dat niet doet (of niet voldoende) dan komt er lijden op je weg, waardoor je a.h.w. wordt wakker geschud omdat je op het verkeerde spoor zit en je leven moet beteren.

Een duidelijk voorbeeld van deze moralistische opvatting is de leer van *reïncarnatie en karma*, waarin iedereen na zijn sterven telkens weer in gereïncarneerde vorm terug komt.

Volgens de leer van reïncarnatie en karma neem je in elk leven je daden uit je vorige leven en de verborgen effecten daarvan mee, waaronder ook lijden.

Als je nu met lijden geconfronteerd wordt, heb je dat waarschijnlijk in je vorige levens verdiend. En als je nu een waardig, moedig en liefdevol leven leidt, zul je het in volgende levens beter krijgen.

De bedoeling van het leven is een goed leven te leiden, om uiteindelijk aan de cirkel van karma en reïncarnatie te ontkomen.

2. Als tweede is er de zg. **zelftranscendente opvatting**:

Lijden wordt niet veroorzaakt door daden uit het verleden, maar door onvervulde verlangens. En die verlangens komen voort uit het idee dat wij mensen losstaande individuen zijn. Maar dat is niet zo.

Volgens de zelftranscendente benadering moeten we loskomen van de illusie dat we losstaande individuen zijn en boven onze eigen verlangens uitstijgen. Het gaat om het grote geheel en niet om onszelf als persoon.

Doel van het leven is om te groeien en uiteindelijk rust te vinden in de ontdekking dat we deel zijn van een groter geheel en dat alles met elkaar samenhangt. Onze eigen verlangens zijn daaraan ondergeschikt.

Deze manier van denken komt het duidelijkst naar voren in het *Boeddhisme*. Boeddha (450 – 370 v.Chr.) leerde dat de oplossing voor het lijden ligt in het uitdoven van onze verlangens door een verandering van bewustzijn. We moeten onze harten losmaken van vergankelijke materiële zaken en personen. Het doel van het Boeddhisme is ‘een toestand van zielsrust bereiken waarin verlangen, individualiteit en lijden volkomen verdwenen zijn’.

Boeddha heeft ooit gezegd: *De wortel van lijden is gehechtheid.*

Andere culturen bereiken deze zelftranscendentie door heel veel nadruk te leggen op de gemeenschap. Wat jouzelf als individu overkomt is niet zo erg, als het met je land, je volk of je familie maar goed gaat. Zelfs als je moet sterven is dat niet zo erg. Je leeft verder in je kinderen, in je volk.

3. Ten derde is er de **fatalistische visie of geloof in het noodlot**:

Alles wat gebeurt en wat ons overkomt is ‘van boven bepaald’; door de sterren of door andere bovennatuurlijke machten of (zoals in de Islam) door de onnavolgbare wil van Allah.

Mensen die wijs en verstandig zijn moeten zich neerleggen bij deze realiteit. De hoogste deugd is waardig standhouden in alles wat ons overkomt en (in de Islam) je zonder vragen onderwerpen aan Allah’s mysterieuze wil.

De beste manier om met lijden om te gaan is in deze manier van denken je lot aanvaarden en het zonder vragen ondergaan. Waar het om gaat is compromisloze, onvoorwaardelijk overgave aan het van boven gestuurde lot.

4. Dan is er ten vierde het **dualistische wereldbeeld**:

De wereld wordt gezien als een strijdtoneel tussen de machten van de duisternis en van het licht. Onrechtvaardigheid, zonde en pijn zijn in de wereld aanwezig vanwege kwade, satanische machten.

Mensen die moeten lijden worden gezien als slachtoffers van deze kwade machten. Ze mogen hoop putten uit de verwachting dat uiteindelijk het goede zal overwinnen.

In het Perzische *zoroastrisme* komt dat expliciet naar voren in de verwachting van een verlosser aan het eind van de tijd.

Doel van ons leven is het kwaad helpen bestrijden en eraan meewerken dat uiteindelijk het goede overwint.

Naast de vier niet-westerse visies op het lijden bespreekt Keller vervolgens de westerse **seculiere benadering**:

De westerse natuurwetenschap ziet de wereld als ‘*naturalistisch*’: er zijn alleen materiële krachten aan het werk en er is geen ‘hoger doel’. Daarom zien westerse samenlevingen het lijden slechts als toevallige pech. Het heeft in feite niks met goed en kwaad te maken.

Keller citeert Richard Dawkins, die zegt: *Het universum zoals wij dat waarnemen heeft precies de eigenschappen die je zou verwachten als er in de grond van de zaak geen ontwerp is, geen doel, geen kwaad, geen goed – niet anders dan meedogenloze onverschilligheid.*

Commentaar van Keller: Als je de strikt wereldse opvatting aanvaardt dat dit universum niet meer is dan materie, dan moet datgene wat je leven betekenis geeft ook iets materieels zijn, of een toestand in deze wereld – iets waar je blij van wordt, vrijheid, individueel geluk, welvaart of genot.

Maar lijden blokkeert hoe dan ook het bereiken van dit soort zaken. Daarom kan het lijden in de strikt seculiere opvatting geen goed hoofdstuk zijn in je levensverhaal. Je komt er niet dichterbij je bestemming; het houdt je er juist bij vandaan. Als individuele vrijheid en geluk de bedoeling van het leven zijn, dan kan het lijden onmogelijk ‘nuttig’ zijn.

In dit wereldbeeld kun je met lijden niets anders doen dan het koste wat kost uit de weg gaan. En als dat niet lukt probeer je de gevoelens van pijn en ongemak die lijden veroorzaakt zoveel als je kunt te beheersen en te beperken.

Keller heeft tot nu toe vijf verschillende visies op kwaad en lijden besproken: moralistisch, zelftranscendent, fatalistisch, dualistisch en seculier. Hoe verhoudt het christendom zich tot deze verschillende benaderingen?

Anders dan mensen die in *karma* geloven zijn christenen er vaak van overtuigd dat lijden onrechtvaardig is en buiten proporties. Lijden is lang niet altijd het gevolg van eerder gemaakte fouten. En met mensen die goed leven gaat het lang niet altijd goed. Het leven is gewoon niet eerlijk. We zien dat heel duidelijk in het boek Job. En natuurlijk ook in het leven van Jezus.

Anders dan *boeddhisten* geloven christenen dat het lijden echt is en niet een illusie. Het gaat er niet om onvervulde verlangens te onderdrukken, zodat we minder gevoelig worden voor het lijden dat ons overkomt. Niets hoeft opnieuw geïnterpreteerd te worden: pijn is pijn; een doffe ellende. Het lijden wordt niet ontkend, maar volkomen serieus genomen.

In plaats van stoïcijns het hogere lot te aanvaarden, zoals in de *fatalistische benadering*, is in het christendom de rauwe, openlijke schreeuw van de mens die moet lijden overal te horen; zelfs tot aan het kruis toe. Christenen hebben toestemming en worden zelfs aangespoord om hun verdriet te uiten door middel van huilen en vragen.

Anders dan in de *dualistische visie* ziet het christendom de mensen niet als slachtoffers van de strijd tussen de duisternis en het licht; tussen goede en kwade machten. Dat is te simpel. We zijn niet alleen slachtoffers, maar ook daders. De strijd zit ook in onszelf: *De scheidslijn tussen goed en kwaad loopt dwars door het hart van ieder mens (Aleksandr Solzenitsyn)*.

In tegenstelling tot het *secularisme*, waarin het lijden zinloos is en zoveel mogelijk moet worden vermeden, zegt het christendom dat lijden wel degelijk zinvol kan zijn.

De christelijke visie op lijden wordt bepaald door het begrip genade. We hebben in Christus vergeving ontvangen en we zijn door God als zijn kinderen aangenomen. We hebben dat niet verdiend, het is pure genade, maar doordat we bij God mogen horen wordt ons lijden draaglijk. We staan niet alleen en Hij geeft ons kracht.

In het besef dat je Gods kind bent en dat Hij bij je is in je nood word je als een spijker steeds dieper in Gods liefde verankerd, word je stabiel en krijg je steeds meer geestelijke kracht.

Gespreksvragen (I)

- *Hoe belangrijk is het theodiceeprobleem voor ieder van ons persoonlijk? Houdt het ons bezig? Of is het meer ‘een vraag op afstand’?*
- *In de inleiding gebruikt Keller het Bijbelse beeld van een oven waarin ijzer gesmeed wordt of waarin edelmetalen worden gezuiverd. De gedachte daarbij is dat lijden of pijn ook een positieve uitwerking kan hebben. Is dat herkenbaar? Heeft iemand daar ervaring mee?*
- *Keller bespreekt vijf verschillende visies op het kwaad en het lijden. Wat blijft daarvan bij ons ‘haken’ in positieve of juist negatieve zin? Zijn er ook gedachten bij die we als christenen bij onszelf en onze medegelovigen herkennen?*

Hoofdstuk 2

De winst van het christendom

In dit hoofdstuk bespreekt Keller een paar hoofdzaken uit de westerse denkgeschiedenis, van de oude Grieken tot en met het hedendaagse, gesecculariseerde christendom.

De oude *klassieke filosofen* geloofden dat het ultieme doel van de filosofie was om erachter te komen hoe we op een goede manier met kwaad, lijden en dood kunnen omgaan. *De belangrijkste taak van de filosofie is mensen leren omgaan met de dood (Cicero).*

De meest invloedrijke Griekse filosofische stroming was die van **de stoïcijnen**. Zij geloofden dat aan het universum een goddelijke rationele structuur ten grondslag lag die de *logos* werd genoemd. Ze geloofden daarom ook in een absolute moraal – juiste manieren van handelen in overeenstemming met de ordening van het universum, naast verkeerde manieren van leven die daar tegenin gingen.

De stoïcijnen hadden drie uitgangspunten of adviezen voor het omgaan met lijden en dood:

- Aanvaard de onverwachte wendingen en wispelturigheid van het lot als het werk van God, die er zowel de hand in heeft als ze ten goede laat meewerken. Neem de wereld zoals hij is, dan leef je verzoend met wat zich voordoet.
- Geef de rede voorrang boven emotie en leer je niet al te veel te hechten aan dingen of personen in dit leven, want dan kun je zomaar meegesleurd worden door pijn en lijden. Door oefening van de rede kun je ongevoelig worden voor alles wat buiten je bereik ligt en kun je sterke emoties uitbannen of onderdrukken.

- Bedenk dat de dood niet het einde van alles is. Het is een transformatie van de ene in de andere toestand. De menselijke gedaante verdwijnt, maar de materie blijft en je ziel wordt opgenomen in het grote geheel van het universum.

Cicero (1^e eeuw v.Chr.) heeft bijvoorbeeld gezegd dat de dood niet slecht is en niet met angst of weerzin beschouwd moet worden. Je hebt je leven van de natuur te leen en het kan elk moment weer teruggevraagd worden. Rouwen over de dood van een geliefde is onvermijdelijk en terecht, maar wel met mate. Want ten diepste heeft het geen nut en kan het geen positieve rol vervullen.

Seneca (1^e eeuw) sluit zich daarbij aan: Hij zegt tegen een vrouw die maar blijft rouwen om een verloren kind dat zij over haar verdriet heen moet stappen en verder moet gaan. Ze moet zich onderwerpen aan haar lot, er niet tegen protesteren of zich ertegen verzetten.

Uiteindelijk kunnen we niets kwijtraken. We zijn een deel van alles. Lijden kun je te boven komen door je hart los te maken en door van niets in dit leven te veel te houden. Een gedachte die ook in het Boeddhisme naar voren komt.

Onze hunkering en daarom ook onze pijn en ons lijden komen voort uit de illusie dat we zelfstandige individuen zijn. Als we zien dat alles echt een deel van ons is, dan zullen we er niet aan vasthouden of rouwen als we het verliezen. Je kunt, daar komt het op neer, niet echt iets verliezen omdat elk ding deel uitmaakt van het Absolute.

De stoïcijnse toekomstvisie was volstrekt anoniem en onpersoonlijk. Ze belooft de eeuwigheid, zeker, maar in een onpersoonlijke vorm, als een onwetend onderdeelje van de kosmos. (Luc Ferry)

Het ***christendom*** bood een veel hoopvoller perspectief:

Vroegchristelijke sprekers en schrijvers stelden dat de christelijke leer het lijden veel beter begreep en dat het concrete leven van christenen daarvan het overtuigende bewijs was.

Ignatius en Polycarpus (1^e en 2^e eeuw) wezen op de kalmte waarmee christenen martelingen en de dood omwille van hun geloof onder ogen zagen.

Cyprianus (3^e eeuw) schreef erover hoe christenen tijdens de verschrikkelijke pestepidemieën hun zieke geliefden niet in de steek lieten en de stad te ontvluchtten, zoals de meeste ongelovige inwoners wel deden. In plaats daarvan bleven ze om voor de zieken te zorgen terwijl ze rustig de dood in de ogen keken.

Hoe kwam het dat de christenen zo anders waren? Vooral doordat het christendom een veel sterkere basis gaf voor hoop. Het meest duidelijk komt dat naar voren in de leer van de lichamelijke opstanding en het geloof in herstel van de materiële wereld.

Christenen geloofden in de opstanding – doordat er honderden ooggetuigen waren die de opgestane Christus gezien hadden. Ze begrepen: *Dat* is onze toekomst. En dat betekende dat je gered wordt als jezelf, als individuele persoon, en dat we na onze dood volmaakt zullen zijn.

Het christendom was radicaal anders dan het Griekse stoïcisme. Heel duidelijk is dat te zien aan het begin van het evangelie van Johannes. Daar gaat het over de *logos*, het Woord, en de Griekse filosofen dachten dan aan een hoger ordeningsprincipe voor de hele werkelijkheid. Maar Johannes zegt: het Woord (de *logos*) is mens geworden en heeft bij ons gewoond, vol van goedheid en waarheid, en wij hebben zijn grootheid gezien (Joh.1:14).

Johannes maakte duidelijk dat de logos achter het universum geen abstract, rationeel principe was, maar een persoon – Jezus Christus – die iedereen persoonlijk kon leren kennen en liefhebben.

De goddelijke *logos* was niet langer een onpersoonlijke structuur, maar een buitengewone goddelijke persoon, die als mens op aarde kwam.

Christenen leerden dat Jezus zelf in een lichaam verschenen was en dat hij onze lichamen zal verlossen en laten opstaan.

In tegenstelling tot het Griekse denken bracht deze opvatting met zich mee dat het materiële leven goed is en de moeite waard om ten volle van te genieten. En dat lijden en pijn niet weggedrukt, maar serieus genomen moeten worden.

Verdriet mag er zijn. Jezus huilde toen Lazarus gestorven was. De kerkvader Ambrosius verontschuldigde zich niet voor zijn tranen en zijn verdriet over de dood van zijn broer.

Christenen beschouwden verdriet niet als iets nutteloos dat koste wat kost onderdrukt moest worden. Niet de rede en het beheersen van emoties leiden tot verlossing, maar nederigheid, vertrouwen en liefde. Verdriet hoeft niet weggedrukt te worden, maar beheersbaar en draaglijk gemaakt worden door liefde en hoop.

Christenen kunnen troost vinden in de wetenschap dat God als een vader voor hen zorgt. Hoewel Gods wegen vaak net zo ondoorgrondelijk zijn als die van ouders voor hun kleine kinderen, mogen ze er toch op vertrouwen dat de hemelse Vader voor hen zorgt en bij hen is om ze te leiden en te beschermen onder alle omstandigheden van het leven.

Naarmate het christendom groeide en belangrijker werd gingen predikers en denkers in de Bijbel op zoek naar concrete en praktische richtlijnen om troost te bieden aan mensen die moesten lijden. Keller noemt als voorbeeld de boeken van paus Gregorius de Grote (ca. 560-604).

Gregorius leerde dat lijden in zijn algemeenheid wordt veroorzaakt door de zonde van de mensheid, maar in specifieke gevallen van pijn en lijden kun je niet altijd een direct verband leggen met concrete zonden. Hij waarschuwt ervoor om dat te doen. Dat is in zijn ogen één van de belangrijkste lessen van het boek Job.

Een andere les is dat wij ons lijden geduldig moeten dragen, zoals Job deed. Het heeft geen zin om tekeer te gaan tegen het onheil dat ons treft.

God heeft met alles een bedoeling, volgens Gregorius, maar het is voor ons vaak niet duidelijk wat die bedoeling precies is. Het lijden dat ons treft kan 'in Gods berekening' verschillende bedoelingen hebben:

- Er zijn mensen die met lijden te maken krijgen 'om hen te wijzen op en te straffen voor verkeerde patronen in hun leven' (bijv. Jona).
- Anderen moeten 'niet zozeer lijden om kwaad dat al geschied is te corrigeren maar om kwaad in de toekomst te voorkomen' (bijv. Jozef).
- Weer anderen krijgen te maken met lijden dat alleen maar dient om hen te leren God nog vuriger lief te hebben (bijv. Job).

Keller: In het algemeen kun je zeggen dat vroegchristelijke predikers niet geloofden in één model dat in alle situaties toepasbaar was om mensen te troosten of in staat te stellen met tegenspoed om te gaan.

Gregorius' aansporing om het lijden geduldig te ondergaan is later in de middeleeuwse kerk ontaard in de opvatting dat je daardoor ook de hemel kon verdienen. Het idee was dat als je geduldig het lijden aanvaard, dan bevrijd het je van je zondesschuld en helpt het je om Gods gunst te verdienen.

Daartegen kwam Maarten Luther (1483 -1546) in verzet. Luther leerde dat er niets belangrijker is voor een mens dan het inzicht dat hij of zij helemaal niets kon bijdragen aan zijn eigen verlossing. Het is puur Gods genade en daar mogen we op vertrouwen.

Dat is het meest bevrijdende inzicht ooit en het stelt je uiteindelijk instaat om lijden onder ogen te zien in de wetenschap dat God vanwege het kruis absoluut vóór je is en dat vanwege de opstanding uiteindelijk alles goed zal komen.

Gods karakter wordt nergens zo duidelijk zichtbaar als in de zwakheid van en het lijden en sterven van Christus aan het kruis – zegt Luther.

De toeschouwers bij het kruis zagen alleen de duisternis en de pijn, terwijl het wonder van genade zich voor hun ogen afspeelde. Alleen door zwakheid en lijden kon voor de zonden betaald worden – dat was de enige manier om een einde te maken aan het kwaad, zonder een einde te maken aan ons.

Waarom zou het ons dan verbazen – vroeg Luther – dat er vaak zoveel donkerheid en pijn in ons leven is? Zelfs God is dat in Christus niet uit de weg gegaan.

Luther beschouwde Jezus' uitroep aan het kruis, 'Mijn God, mijn God, waarom hebt u mij verlaten?' (Mattheüs 27:46) als de meest geweldige woorden van de hele Schrift. Hier wordt duidelijk waarom we bij Jezus terecht kunnen om barmhartigheid en genade te vinden als we het zwaar hebben, nl. *'omdat Hij met onze zwakheden kan meevoelen, juist omdat Hij net als wij in elk opzicht op de proef is gesteld'* (Hebreeën 4:15,16).

De weg naar bevrijding en vreugde loopt dwars door lijden, verlies en rouw heen, volgens Luther. Maar het is niet zo dat lijden en pijn vanzelf goede dingen voortbrengen of een simpel 'voor wat hoort wat' – patroon volgen. Het is geen automatisme. Lijden leidt in onszelf alleen tot groei als we begrijpen wat Christus' lijden en werk in onze plaats betekenen.

Volgens Luther zijn er twee belangrijke aspecten van het lijden: Eerst moet het lijden ons bevrijden van onze trots en daarna moeten we onze ware vreugde en zekerheid te vinden in Christus.

Lijden ontnemt ons de illusie dat we de kracht en het vermogen hebben om de baas te zijn over ons leven en om onszelf te redden. Daarna kunnen we gevuld worden met God en zijn genade.

In de vroegmoderne tijd werden de westerse samenlevingen langzaam maar zeker steeds meer gesecculariseerd. Godsdienst en geloof kregen steeds minder invloed in het publieke domein. Keller bespreekt een analyse van de filosoof Charles Tayler:

Tayler zegt dat we tegenwoordig steeds meer in een *'immanent kader'* leven. Daarmee bedoelt hij dat er in onze wereld voor veel mensen alleen sprake is van een 'natuurlijke' orde, zonder bovennatuurlijke elementen.

De 'immanente' wereld staat tegenover een 'transcendente' wereld; open naar God en de geestelijke wereld.

Omdat er steeds minder geloof is in een transcendente, bovennatuurlijke orde buiten onszelf, wordt ook onze beleving van het 'zelf' anders: we bepalen zelf wie we zijn en hoe we leven. Kortom: *De moderne, seculiere mens is helemaal op zichzelf aangewezen en moet zelf zin geven aan het bestaan.*

De verschuiving naar het immanente kader betekende niet meteen het einde van het geloof in God, maar wel een verandering ervan. In eerste instantie verschuift Hij naar de achtergrond.

Taylor legt uit hoe ***het deïsme*** in zwang raakte onder de elite van de 18^e eeuw. De gedachte achter het deïsme is dat God de wereld voor ons plezier geschapen heeft en dat de wereld nu zelfstandig functioneert, zonder dat Hij zich er voortdurend mee bemoeit. Binnen deze opvatting bestaat God wel, maar hij wordt iets of iemand op afstand; niet iemand die we kunnen kennen.

Eén van de eerste momenten waarop het nieuwe, moderne zelf in aanraking kwam met grootschalig, ingrijpend kwaad en lijden was tijdens de grote aardbeving van Lissabon (1755). Een beroemd voorbeeld van wat '*natuurlijk kwaad*' genoemd wordt (i.t.t. '*moreel kwaad*' dat het gevolg is van menselijk handelen).

Tijdens de aardbeving van Lissabon (1 november 1755) kwamen tienduizenden mensen om het leven. Veel Europese filosofen en denkers, onder wie Voltaire, zagen de aardbeving als een bewijs tegen het bestaan van de liefhebbende God van de bijbel.

Voor het eerst ontstond er een openlijke discussie over ‘het probleem van het kwaad’. Beweren dat het kwaad zou bewijzen dat God niet bestaat, was vóór die tijd ondenkbaar. Dat was – volgens Tayler – pas mogelijk door de nieuwe veronderstellingen over God vanuit een immanent kader.

Natuurlijk zijn er ook vroeger al wel vragen gesteld bij de weg die God gaat met mensen en bij de rechtvaardigheid daarvan. Denk bijvoorbeeld aan het boek Job in de bijbel. Maar vrijwel niemand had eerder hardop beweerd dat het kwaad in de wereld het onmogelijk maakt dat God bestaat.

De idee van het deïsme, waarin God meer op afstand kwam te staan, maakte het probleem van het kwaad veel erger, om twee redenen:

- Voorheen ging men ervan uit dat er altijd een reden was voor het lijden dat we meemaken, ook al werd het meestal niet begrepen. Er werd a.h.w. gezegd: Gods wegen zijn ondoorgrondelijk, maar Hij is en blijft wel onze enige toevlucht. Maar als God meer op afstand komt te staan valt die toevlucht weg. Dan sta je er alleen voor.
- Voorheen geloofden mensen dat we eerst en vooral geschapen zijn voor God en *voor zijn glorie*. Maar het deïsme stelt dat God de wereld heeft gemaakt *voor ons welzijn*. Het accent verschuift van God naar de mens. Als je gelooft dat de wereld door God gemaakt is ten behoeve van ons welzijn dan valt je hele wereldbeeld in duigen als er zich een grote ramp voordoet (zoals de aardbeving van Lissabon).

Keller concludeert: *Verschrikkelijke gebeurtenissen zijn nu een veel groter probleem voor hen die nog een klein restje christendom over hebben (geloof in een God op afstand die er is voor ons welzijn) dan ze indertijd waren voor het door en door orthodoxe geloof.*

En daarmee zijn we aangekomen bij het heden. Alle westerse samenlevingen leven binnen het immanente kader, en ook al beweren heel wat mensen dat ze er nog vrij traditionele opvattingen over God op na houden, de meesten zijn wel degelijk door dit kader beïnvloed.

We denken vaak dat we zelf ons eigen lot kunnen bepalen en ook zelf wel weten wat goed en verkeerd is. We zien God vaak als iemand die er is voor ons welzijn, met name als we leven op een manier die in onze eigen ogen lang niet slecht is. Socioloog Christian Smith noemt deze manier van denken ‘moralistisch, therapeutisch deïsme’.

Volgens Keller is dit gesecculariseerde geloof in God, dit kleine restje christendom, misschien wel het slechtste uitgangspunt om een antwoord te hebben op het lijden.

Toch heeft het christendom nog altijd een aantal zeer waardevolle elementen voor mensen die moeten lijden, elementen die onmiskenbaar sterker zijn dan alles wat de seculiere cultuur te bieden heeft. Ze zijn gebaseerd op solide en specifiek christelijke overtuigingen. Keller zet ze op een rij:

- De eerste relevante christelijke overtuiging is die van het bestaan van een persoonlijke, wijze, oneindige en daarom onnaspeurbare God, die in de hand heeft wat er in de wereld gebeurt. Deze overtuiging biedt veel meer troost dan dat ons leven bestuurd zou worden door een wispelturig lot of door willekeurig toeval.

- Het tweede cruciale leerstuk is dat God in de persoon van Jezus Christus naar de aarde toegekomen is en met ons en voor ons lijdt door zich op te offeren. Dat biedt veel meer troost dan de gedachte dat God op afstand blijft en zich nergens mee bemoeit. Het kruis bewijst ook dat God, hoe onnaspeurlijk ook, aan onze kant staat.
- Het derde dogma is dat we door geloof in Christus' werk aan het kruis zeker mogen zijn van onze verlossing. En dat biedt veel meer troost dan de stelsels die op karma gebaseerd zijn. We mogen er zeker van zijn dat de moeilijkheden waar we in het leven mee te maken krijgen geen betaling zijn voor zonden uit het verleden, omdat Jezus daar al voor betaald heeft.

- Het vierde grote leerstuk is dat van de lichamelijke opstanding uit de dood van hen die geloven. Uitzien naar de opstanding biedt veel meer troost dan het idee dat de dood je naar het grote niets brengt of dat je in een onpersoonlijk, geestelijk iets verandert. De opstanding gaat verder dan de belofte van een ongrijpbaar, lichaamloos leven na de dood.

En de hemel dan? Is dat vooruitzicht voor christenen niet ook een bron van troost? Voor Keller is dat niet het belangrijkste. Hij zegt: *Dat er een hemel bestaat kan een troost zijn voor mensen die moeten lijden, een compensatie voor het leven dat we moeten afstaan. Maar de opstanding is niet slechts troost – het is herstel. We krijgen het allemaal terug: de liefde, de geliefden, al het goede en al het mooie dat dit leven te bieden heeft – maar in nieuwe, onvoorstelbare gradaties van glorie, vreugde en kracht.*

Veel mensen geloven vandaag de dag in God en gaan misschien wel naar de kerk, maar als je ze vraagt of ze zeker zijn van hun verlossing en van hun aanvaarding door God, en of ze overtuigd zijn van de opstanding is de kans groot dat je een ontkennend antwoord krijgt, of een nietszeggende blik. Het immanente kader heeft mensen onzeker gemaakt.

Een verwaterd christelijk geloof (vaak een vorm van deïsme) is veel moeilijker overeind te houden dan atheïsme wanneer je met afschuwelijk lijden te maken krijgt. Keller zegt : *het deïsme waarin de zekerheid van de verlossing of van de opstanding afwezig is, is te midden van lijden een veel grotere desillusie dan het atheïsme.* Voor wie het moeilijk heeft is een abstract of verwaterd geloof in God veel erger dan ongeloof in God.

Als je helemaal niet in God gelooft, dan worstel je niet zo met de vraag waarom het leven zo onrechtvaardig is. Dat is het gewoon – het is niet anders. Een atheïst heeft geen theodiceeprobleem, omdat hij/zij gelooft dat er geen God is.

Aan de andere kant: dan is er ook geen adres om aan te kloppen als je in nood bent. Dan ben je volledig op jezelf (en op je medemensen) aangewezen.

Gespreksvragen (II)

- *Gregorius de Grote (6^e eeuw) leerde dat dat mensen soms met lijden te maken krijgen ‘om hen te wijzen op en te straffen voor verkeerde patronen in hun leven’ (bijv. Jona). Wat vinden wij: is er verband tussen lijden en straf?*
- *Volgens Luther zijn er twee belangrijke aspecten van het lijden: (1) Eerst ontnemt het ons de illusie dat we de kracht en het vermogen hebben om de baas te zijn over ons leven en om onszelf te redden. (2) Daarna kunnen we gevuld worden met God en zijn genade. Wat vinden we van deze analyse?*

- *Herkennen we het z.g. ‘immanente kader’ (d.w.z. naar binnen gericht en geen ruimte voor God of het hogere), waarin de westerse samenleving terecht is gekomen? Zien we dat om ons heen en (evt.) ook in onszelf?*
- *Het valt op dat Keller in het overzicht van belangrijke christelijke leerstellingen maar weinig zegt over de hemel als bron van troost. De opstanding krijgt vooral nadruk. Hoe belangrijk is de hemel voor ons geloof?*
- *Keller stelt dat het orthodoxe geloof een beter antwoord heeft op lijden dan een verwaterd christelijk geloof dat vaak neerkomt op een vorm van deïsme. Heeft hij gelijk? Waarom wel/niet?*